עדות מומחה: תצלום שנוצר בשטח

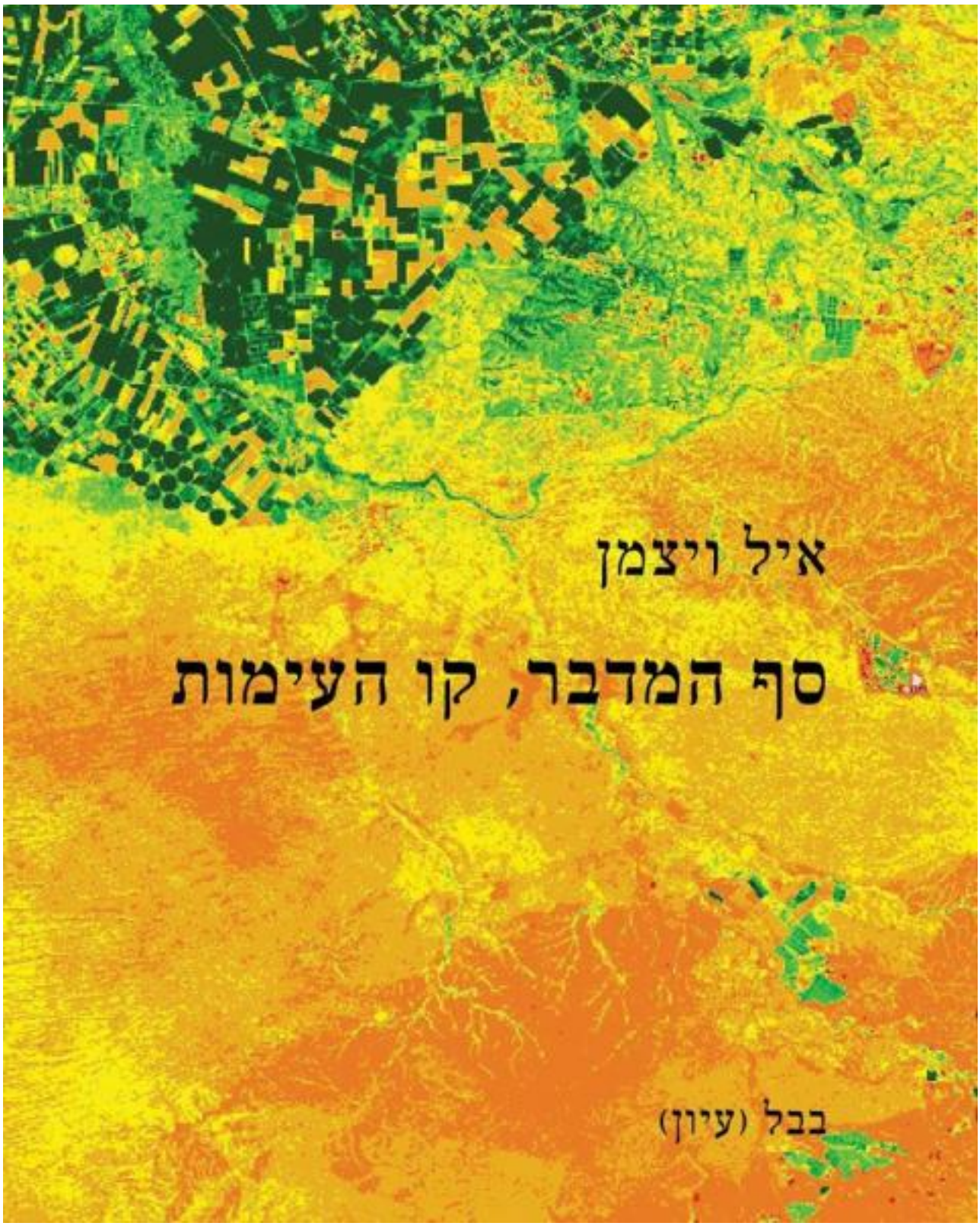
בספרו החדש של איל ויצמן, הקורא חובר אל המחבר לריחוף מעל חבלי ארץ נתונים במחלוקת במזרח התיכון, עוקב אחריו כשהוא משרטט היסטוריות, אידאולוגיות, גבולות חלקלקים, טכנולוגיות ונרטיבים שמעורבים בהדרה הרשמית ובעקירה של -הבדואים תושבי הנגב. רותם רוזנטל סוקרת את "סף המדבר, קו העימות" ואת שיטות העבודה של ויצמן במחקרו התרבותי חזותי-פורנזי.

סקירה מאת רותם רוזנטל יוני 15, 2016

איל ויצמן, סף המדבר, קו העימות: קולוניזציה כשינוי אקלים בנגב. תל אביב: זוכרות והוצאת בבל, 2015. 115 עמ'.

ספרו החדש של איל ויצמן חוצה במבט-על חבלי ארץ ברחבי המזרח התיכון, שנמצאים בתהליך שינוי מהיר מבחינה אקלימית וגיאופוליטית, וממשיך וצולל אל חולות הנגב, אל מערכת המשפט הישראלית, אל בתים הרוסים ומשפחות עקורות. המעבר מפרספקטיבת הטייס אל המציאות הקשה שמבט זה תרם להתהוותה בשטח – שני מישורים מקבילים שמשתרגים זה בזה במהלך הקריאה – הוא לא פחות ממרתק. ספרו של ויצמן הוא חקירה נדירה של המנגנונים בהם משתמשות סוכנויות ממשלתיות כדי לעקור אוכלוסיות, ושל המערכות האמונות על שינוי פני הנוף בהתאם לאידאולוגיות פוליטיות. דרך עיון בייצוגים חזותיים שונים (מפות, תצלומים, תצלומי אויר), חושף ויצמן את אופיים החמקמק של גבולות ותנאי אקלים יציבים לכאורה, וטוען שיחסי הגומלין ביניהם משקפים עימותים פוליטיים בישראל ומעבר לה. דימוי הקו שוויצמן יוצר לנגד עינינו מטושטש, חלקלק ופתלתל, והוא מתאר דימוי מטושטש, חלקלק ופתלתל של אזור גבול מדבר הנגב. סף זה, או "קו חוף", כותב ויצמן, הוא בלתי-נתפש וקשה לסימון. להיות נוכח במדבר, וליתר דיוק, להתבונן במתאר גבולותיו הפתלתלים, משמעותו להיות בלב שטח מריבה, שמאופיין בגבולות שאינם קיימים ובאוכלוסיות מודרות.

דימוי עבור קאבר לפייסבוק.jpg

[1]איל ויצמן, סף המדבר, קו העימות: קולוניזציה כשינוי אקלים בנגב זוכרות והוצאת בבל

סף המדבר, קו העימות הוצג לראשונה כעדות מומחה בפני מושב הסיום של ועדת האמת לאחריות החברה הישראלית לאירועי 1948-1960 בדרום, שאורגנה על ידיעמותת זוכרות [2] . ויצמן, ארכיטקט ופרופסור לארכיטקטורה בגולדסמית'ס שבלונדון, הקים וכעת מנהל את מכון המחקרארכיטקטורה פורנזית [3], שמשלב מחקר מרחבי בפורומים פוליטיים

ומשפטיים. טכניקת המחקר שפותחה על ידי יוזמה זו ניכרת כאן: חשיפה וניתוח של תצלומי אוויר ממלחמת העולם הראשונה, מפות מאטלסים ישראליים, מסמכים ארכיוניים, תיעוד היסטורי מהתקופה העות'מנית והעמדתם מול ממצאים גיאולוגיים, עדויות בבתי משפט וראיונות מהשטח מישראל/פלסטין של ימינו. כל אלה משמשים להמחשת האלימות השיטתית שננקטה כלפי בדואים עקורים בנגב ולחשיפת מקורותיה ההיסטוריים. עדות רב-שכבתית זו מספרת גם סיפור רחב יותר - סיפור ההתערבות האנושית בסביבה ותוצאותיה ההרסניות, השפעת הקולוניאליזם על האזור, אי צדק חוקתי, ובתוך כך חושפת את השיטות ואת קווי הפעולה שמגדירים גם את עבודתו של ויצמן עצמו.

הספר מתחיל בשטח, בגובה העיניים, בתמונה של חורבן: ב-12 ביוני, 2014, הרסה המשטרה הישראלית בתי מגורים ומבנים אחרים באל עראקיב, לא הרחק מבאר שבע ובסמוך לבית קברות מגודר. זו הייתה הפעם ה-65 (מתוך 92) בה הרסה מדינת ישראל התיישבות בדואית זו מאז 2002, כשהמשפחות העקורות חזרו לאזור ממנו גורשו בכוח חמישה עשורים קודם לכן. ההיסטוריה של הכפר הבדואי אל עראקיב וגורלו המר קשורות בקשר אמיץ בקווים שאחריהם מתחקה ויצמן: קווי יובש, קווי משקעים, קווי גבול, קווי חוף וקווי מזג אויר, שמתפשטים מזרחה ומערבה. ויצמן פורם את היחסים הסבוכים של קווים אלה עם סוכנויות, רשויות וממשלות ששולטות בביטוייהם ובאופן פירושם. קווים אלה הם הממד הקבוע בארץ סוערת, משתנה ללא הרף וחסרת גבולות: אשר מנוכסת, נשלטת, ומנוצלת על ידי רשויות שתופסות את מקום התושבים, האקלים והתנאים הגיאוגרפיים בהתאם לצרכים פוליטיים וכלכליים.

[4] thumb_IMG_5042_1024.jpg

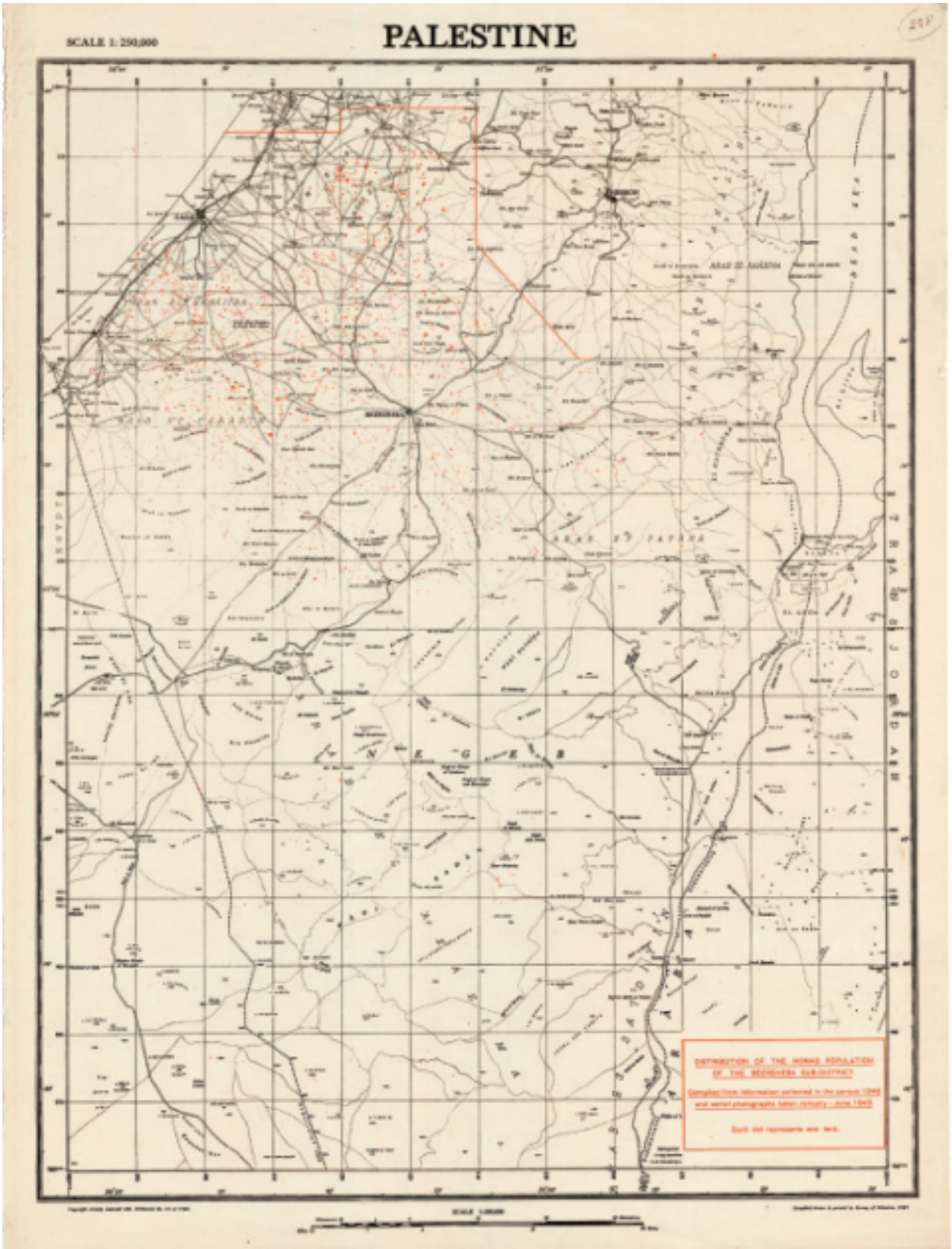
[5]ההרס של אל–עראקיב
2014-2015. צילום: סלים אל–עראקיב. באדיבות זוכרות והוצאת בבל

ויצמן מסמן תוואי מטאורולוגי כדי להצביע על אוכלוסיית הבדואים העקורה, כמו גם על חברת המתנחלים המתפתחת שתפסה את מקומם. הוא מציין פסקי דין ישראליים הנוגעים לקהילות אלו ואת התוצאות שהיו להחלטות אלו בשטח. כשהוא מגיע אל אבני הגיר הרכות והקשות של חברון, הוא מזהה את הבלוקים החצובים מהם נבנתה חומת ההפרדה. הקווים האוויריים שמובילים אותו לכיוון ים המלח חולפים מעל חוות נוקדים, מעל ביתו של שר החוץ לשעבר ושר הביטחון הנוכחי, אביגדור ליברמן, ומעל ההתנחלויות בקרבת ירושלים; בהן מעלה אדומים, מהגדולות שבגדה המערבית, שנבנתה על אדמות

שבט ג'עבלין. זוהי רק דוגמה אחת למורכבויות שויצמן חושף בהתחקותו אחר תוואים גיאופוליטיים של סכסוכים מקומיים ואזוריים.

הקריאה הביקורתית שויצמן מעניק לציונות מאתגרת את המנגנונים ההיסטוריים ואת נקודות המבט ששימשו ליצירת אתרים אלה. תוואי הקווים פורמים את סבך היחסים בין הציונות למדבר: הראשונה רואה את האחרון כהתגלמות האתוס העיקרי שלה – ארץ נרחבת ושוממה שיש לגאול ולהחזיר לימי גדולתה היהודית באמצעות קדמה טכנולוגית ויכולתיה השונות של הציונות (קרי, חזון הפרחת השממה). המדבר משקף את מה שאדם אינו יכול לו: אזור פראי עצום ממדים, מקום של חלומות אינספור וניצחונות מעטים, ארץ של תנאי קיצון, שבה כל בני האדם נתונים למרות חוקי הטבע, יהא מצבם הלאומי או האזרחי אשר יהיה. לעומת זאת, טוענת עדות זו, גם הטופוגרפיה של האזור היא מתכונת ממשלתית שמעצבת אופני ייצוג ופירוש, ואלה משקפים פרספקטיבות פוליטיות ועמדות משתנות שנעות בין רישום בסגנון תנ"כי של מתעדים קולוניאליים מהמאה ה-19 לבין גישתה של ממשלת ישראל אל האדמה ואל יושביה.

[6] page 34 in the book.png

[7]סקר בריטי של מפת פלסטין משנת 1947 מסמן את פיזור האוהלים הבדואיים בנגב (כל אוהל הוא נקודה אדומה)
באדיבות זוכרות והוצאת בבל

מדינת ישראל נסמכה על טיעונים סביבתיים וחוקיים כדי להצדיק את הריסת אל עראקיב. בזמן השלטון העות'מני, אדמה

שלא עובדה במשך שלוש שנים סווגה כאדמת "מוואת" (מתה) והוחרמה על ידי הריבון. בשנת 1948, וגם בהקשר שונה בשנת 1967, כשישראל רצתה להוכיח שאין אדמות בבעלות בדואית או ערבית בשטחים שזה עתה נכבשו, הקימו לתחייה מומחים משפטיים את הסיווג הזה והשתמשו בו כדי להחרים את האדמות שזה עתה נכבשו. במקום אחר הצעתי כי אדמות מתות אלו יכולות להוות קטגוריה שתאפשר העלאת שאלות נרחבות יותר של זהות במרחב התרבות והאמנות: במסגרתה ניצבות קרקעות המוואת על סיפו של המרחב האזרחי, מנוכסות אך מנותקות , ומגדירות מחדש את המרחב בעצם קיומן.1

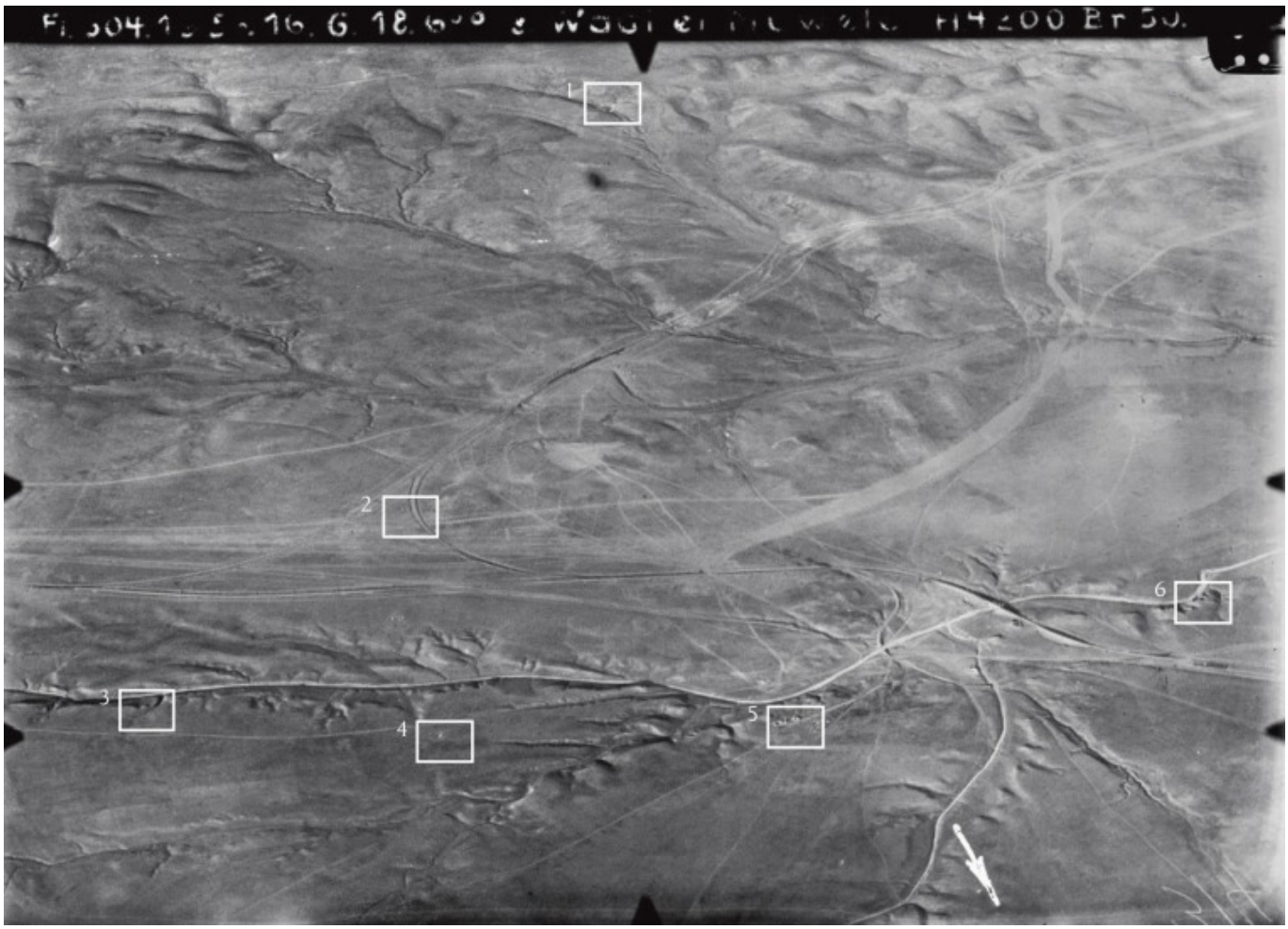
[8] Page 50 in the english book.jpg

[9]מטוס מרסס קוטלי עשבים על אדמת אבו־ָ כף, ליד חורה. 10 במרץ 2004
צילום: עלי אבו־ְ שֵ ח'יתא. באדיבות זוכרות והוצאת בבל

פנייתו החזותית וההקשרית של ויצמן אל שינויים גיאוגרפיים, אקלימיים וגיאולוגיים מתקבלת כניסיון לערער את הטיעון העיקרי של המדינה נגד העקורים. בעוד שישראל טענה שהאדמות לא היו מעובדות, ויצמן, בעזרת עמיתיו למכון לארכיטקטורה פורנזית, חשף עדויות וראיות חזותיות שמראות בבירור שהאדמות עובדו במשך מאות שנים. בראיון שפורסם לאחרונהב [10]ידיעות אחרונות [10]אמר ויצמן לשי זמיר: "זה אזור שכביכול אי-אפשר לייצר בו חקלאות, ומשום כך אין בו יישובי קבע ולאף אחד אין זכות עליו. לכן המדבר שייך למדינה שיכולה לזרוק אליו את כל הג'אנק שלה - כורים אטומיים, פליטים, אסירים, מפעלים מזהמים. את כל מה שלא רוצים לראות דוחפים שם [...] זו מכונה משומנת של בתי משפט ומשטרה ומינהל שעובדים יחד כדי להוציא אנשים שחיו על אדמתם במשך מאות שנים, ולזרוק אותם בערים שאין בהן פרנסה והן כמו מחנות פליטים. הנכבה הבדואית מתרחשת עכשיו. זה לא תהליך היסטורי שכבר נגמר וצריך לייצר לו ימי זיכרון. עכשיו 48' ואנשים צריכים לרדת לקרקע ולהגן בגופם על האנשים האלה".

[11] The_Conflict_Shoreline_Final for translation 29.3.2015-33.jpg

[12]ואדִי מֻוילה, טייסת 304 הבווארית, 16 ביוני 1918
באדיבות זוכרות והוצאת בבל

חקירותיו של ויצמן אפשרו לו לפרט את ההיסטוריה של הטכנולוגיות בהן השתמשו כדי להשיג את החומרים, שהיו חיוניות לקביעות המשפטיות של מדינת ישראל. לדוגמה, הוא מתאר את הימים הראשונים של השימוש בצילום אווירי למטרות סקירה ומעקב באזור, על ידי טייסים בווארים וחיל האוויר הבריטי, כשהאחרון מתאר את השיטה כ"קולוניזציה אווירית" (86). עוד בשנת 1921, הוא כותב, צ'רצ'יל תמך בשימוש במטוסים לצרכי תיעוד, סקירה ופיקוח במדבריות בקצווי האימפריה. גבולות המדבר סימנו אם כן את המעבר בין משטרי ראייה אימפריאליים בעלי נקודת מבט שונה. לאזורי העימות, שמנוטרים כיום באמצעות מזל"טים, יש שורשים קולוניאליים. מעבר למעקב החזותי, מצביע ניתוחו של ויצמן את תצלומי האוויר על מה שהוא מכנה "סף הנראות": במצב זה האובייקטים המיוצגים בדימוי והתשליל עצמו צריכים להיבחן ביחד, מכיוון שלשניהם יש "טופוגרפיה חומרית" משלהם (92-93). לחומרים הנבדקים ולתשלילים שבידי הצופה יש עבר – אלה וגם אלה צולמו, נקראו, ונצרכו על ידי פרספקטיבות אידאולוגיות מסוימות. הצופה/הקוראת אף היא חשובה כאן, כשהיא צולחת את הטקסטים והמפות ומנסה לפענח את הנוף ואת עברו. לכן התצלומים אינם נתפשים כמתארים מצב נתון אלא כאובייקטים שמשקפים יחסים בין אובייקטים חומריים אחרים. בהמשך מעיר ויצמן שהתצלומים בספר הם פיסות קטנות מתהליכים ארוכי טווח של נישול: "עם כל גאות ושפל בקצה המדבר נוצר תצלום חדש על הקרקע".

[13] mick.jpg

[14]אל עראקיב
2010. צילום: מיקי קרצמן. באדיבות זוכרות והוצאת בבל

ויצמן מעניק פנים ושמות ליישובים המנושלים של המדבר וזורק אור על מאבקם של בני משפחות אל-טורי ואל-עוקבי להחזיר לעצמם שליטה על אדמותיהם. דיוקנאות בני המשפחה מופיעים רק לקראת עמודיו האחרונים של הספר, בתצלומיו של האמן מיקי קרצמן. עד לנקודה זו פגשנו חזותית את המפות שהכריעו את גורלם, כמו גם את ההיבטים הצבאיים של תצלומי אויר בשעות עימות ומלחמה. אנו מרחפים עם המחבר מעל פני האדמה, עוקבים אחר האופן שבו הוא מתווה טכנולוגיות, נרטיבים ותהליכים מנהלתיים שמגדירים אלימות ממוסדת ומדירים אוכלוסיות. רק לקראת הסוף משתנה המבט ונע מן הקו אל הקרקע, בכדי לפגוש את יושביה שנדחקו הצידה. הדיוקנאות מתחילים להופיע כשאנו חוזרים אל נקודת ההתחלה: בעוד השיח' סיאח אל-טורי מתאר את מנהגי הקבורה של הקהילה, אנו מוצאים עצמנו שוב בבית הקברות, בלב מרחב המתים, באדמה מתה שסופגת בעל כורחה את הסבל המשותף, תקוות לאומיות שנכזבו וטרגדיות אישיות.

- 1.למידע נוסף על סיווג זה, ראו את מחקרם של אורן יפתחאל, סנדי קדר ואחמד אמארה, אותו מצטט גם ויצמן, "עיון מחודש בהלכת 'הנגב המת': זכויות קניין במרחב הבדואי", משפט וממשל, י"ד, 7(תשע"ב). בנוסף, ראו סרטו של רענן אלכסנדרוביץ' מ-2011, שלטון החוק (2011, 81 דקות). תוך העמקה בסוגיה זו, התערוכהDead Lands: Karkaot Mawat [15], אותה אצרה כותבת שורות אלה, הוצגה בגלריה NURTUREArt שבברוקלין בין

התאריכים 15 באפריל - 15 במאי, 2016 (ניו יורק).

Source URL: https://tohumagazine.com/he/article/%D7%A2%D7%93%D7%95%D7%AA-%D7%9E%D7%95%D7%9E%D7%97%D7%94-%D7%AA%D7%A6%D7%9C%D7%95%D7%9D-%D7%A9%D7%A0%D7%95%D7%A6%D7%A8-%D7%91%D7%A9%D7%98%D7%97

Links
[1] https://tohumagazine.com/sites/default/files/%D7%93%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%99%20%D7%A2%D7%91%D7%95%D7%A8%20%D7%A7%D7%90%D7%91%D7%A8%20%D7%9C%D7%A4%D7%99%D7%99%D7%A1%D7%91%D7%95%D7%A7_0.jpg
[2] http://zochrot.org/he
[3] http://www.forensic-architecture.org/
[4] https://tohumagazine.com/he/file/thumbimg50421024jpg
[5] https://tohumagazine.com/sites/default/files/thumb_IMG_5042_1024.jpg
[6] https://tohumagazine.com/he/file/page-34-bookpng-0
[7] https://tohumagazine.com/sites/default/files/page%2034%20in%20the%20book_0.png
[8] https://tohumagazine.com/he/file/page-50-english-bookjpg
[9] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Page%2050%20in%20the%20english%20book.jpg
[10] http://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-4758003,00.html
[11] https://tohumagazine.com/he/file/theconflictshorelinefinal-translation-2932015-33jpg-0
[12] https://tohumagazine.com/sites/default/files/The_Conflict_Shoreline_Final%20for%20translation%2029.3.2015-33_0.jpg
[13] https://tohumagazine.com/he/file/mickjpg-0
[14] https://tohumagazine.com/sites/default/files/mick_0.jpg
[15] http://www.artiscontemporary.org/grantees/dead-lands-karkaot-mawat/